

Toussaint Hočevar

SLOVENSKO POSLOVNO BANČNIŠTVO KOT INOVACIJSKI DEJAVNIK, 1900—1930

*Spominu dr. Jožeta Šorna (1921—1982), postav-
ljalca temeljev slovenske gospodarske zgodovine.*

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in banč-
ništva na Slovenskem. Ljubljana 11. in 12. decembra 1984.

V tem prispevku želim prikazati nekatere značilnosti slovenskega poslovnega bančništva od njegovih začetkov na prelomu stoletja pa do viška, ki ga je doseglo leta 1930, preden so ga zadele posledice svetovne gospodarske krize.

Že v Bančnem vestniku¹ sem obdelal razvoj slovenskih poslovnih bank s finančnega vidika. Tukaj ga bom skušal osvetliti na podlagi novejših literature, ki obravnava finančno posredništvo kot sestavni del splošnega gospodarskega oziroma tehnološkega razvoja. Ker je poslovno bančništvo le del širšega sistema finančnega posredništva, ki je na Slovenskem v obravnavanem obdobju obsegalo poleg poslovnih delniških bank še regulativne oziroma samoupravne hranilnice, zadržne posojilnice oziroma hranilnice, zavarovalnice in borzo za blago in vrednote, ne moremo mimo njegove soodvisnosti s temi institucijami. Skušal bom torej postaviti razvoj poslovnega bančništva v širši okvir razvoja celotnega finančnega posredništva.

Finančno posredništvo kot inovacijski pojav

Raziskovanje vzročne povezave med finančnim posredništvom in gospodarsko rastjo časovno ne sega tako daleč nazaj kot pa denimo obravnava vpliva, ki ga imajo na gospodarski razvoj mednarodna trgovina, industrializacija ali pa mednarodni pretok kapitala. Če izvzamemo Gerschenkronovo² tezo o pospeševalni vlogi, ki so jo imele banke v deželah z zakasnelo industrializacijo, je namreč šele v drugi polovici šestdesetih let na pobudo Camerona³ prišlo do poskusa sistematičnega vrednotenja vloge, ki so jo imele banke pri procesu industrializacije. Obenem je Patrick⁴ opredelil ekonomske učinke finančnega posredništva. Le-to naj bi pospeševalo varčevanje gospodinjstev, saj ustvarja finančne instrumente, ki pomenijo v primerjavi s tradicionalnimi terjatvami učinkovitejšo obliko aktiv. Na dlani je namreč, da so npr. hranilniške ali bančne vloge manj tvegane kot pa bi bilo za varčevalca neposredno posojanje njegovih prihrankov. Hkrati pa so za varčevalca tudi likvidnejše, saj denarni zavodi spreminjajo dospelost kreditnih sredstev, ko na primer na podlagi a vista vlog omogočajo posojila z večmesečno dospelostjo. Končno, še vedno po Patricku, je moč finančnim zavodom zaradi njihove specializiranosti na finančnem tržišču usmerjati prihranke v donosnejše oziroma gospodarnejše investicije kot pa bi to lahko storila posamezna gospodinjstva oziroma, če gre za kratkoročna sredstva, tudi podjetja. Pripomnim naj, da puščam tukaj ob strani vrednotenje oziroma primerjanje družbene učinkovitosti finančnih zavodov v privatni in onih v družbeni

* Ta prispevek je del raziskave o slovenskem finančnem posredništvu v obdobju 1900—1941, ki sta jo avtorju omogočili Komisija za prosvetno izmenjavo med SFRJ in ZDA in Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

¹ Toussaint Hočevar, Začetki slovenskega poslovnega bančništva, 1900—1912, Bančni vestnik, 32/12 (december 1983), str. 335—343. Slovensko poslovno bančništvo, 1913—1941, Bančni vestnik, 33/7—8 (julij—avgust 1984), str. 230—234, 33/9 (september 1984), str. 267—272.

² Alexander Gerschenkron, Economic Backwardness in Historical Perspective, v Economic Backwardness in Historical Perspective, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1962.

³ Rondo Cameron et al., Banking in the Early Stages of Industrialization, Oxford University Press, New York, 1967.

⁴ H. T. Patrick, Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries, Economic Development and Cultural Change, 14 (januar 1966).

lasti. Zanimajo nas namreč prednosti finančnega posredništva v primerjavi z neposrednim nalaganjem prihrankov, ne glede na lastniško obliko finančnih institucij.

Novejša literatura obravnava finančno posredništvo kot tehnološki parameter.⁵ Med avtorji empiričnih raziskav naj omenim Christiana in Pagoulatousa,⁶ ki sta potrdila tezo, po kateri raven razvoja domačega finančnega posredništva vpliva na stopnjo rasti družbenega produkta. Ugotovila sta tudi, da vpliva na stopnjo akumulacije v večji meri navzočnost domačih kot pa tujih finančnih posrednikov.

Če postavimo, da finančno posredništvo ni le neka enkratna tehnološka pridobitev temveč tehnološki proces, se pravi vrsta inovacij, potem je moč na podlagi obstoječe literature o uvajanju tehnologije graditi modele, ki odgovarjajo posebnostim finančnega posredništva in ki so uporabljivi pri analizi bodisi sodobnih, bodisi zgodovinskih primerov gospodarskega razvoja. Pri obravnavi zgodovine slovenskega finančnega posredništva, predvsem bančništva, se bom oprl na pojmovni okvir, ki ga je razvil Lopez⁷ na podlagi splošnejšega prispevka o prenosu tehnologije izpod peresa Sagafi-nejada.⁸ Po le-tem sledi družbeni vpliv neke tehnološke inovacije procesu, ki ga sestavljajo tri zaporedne faze, namreč 1) vpeljava inovacije, 2) njena razširitev in 3) institucionalizacija oziroma integracija v proces ekonomskega razvoja.

Če pride do vpeljave neke finančne inovacije, je pričakovati, da se bo razširila, in sicer tako, da jo bodo sprejeli poleg začetnih uporabnikov še drugi. Možno je tudi, da se inovacija ne uveljavi, in sicer zaradi neugodnih družbenih razmer, pomanjkanja sposobnega vodilnega osebja, oziroma ker je finančno tržišče premajhno, da bi omogočilo za določene finančne transakcije potrebno ekonomičnost obsega. Pride torej do zavrnitve inovacije.

Če se neka inovacija udomači, se pravi, če postane sestavni del neke družbe, ji sledijo še druge, kar nakazuje začetek tretje faze, namreč tako imenovane institucionalizacije. V tej fazi, ki je značilna za razvita gospodarstva, se nenehoma pojavljajo in širijo dodatne inovacije, tako da lahko govorimo o avtonomni, samovzdržni tehnološki rasti. Na stopnji institucionalizacije izgine razdrobljenost finančnega tržišča. Zmanjšanju tveganja, do katerega je prišlo v fazi razširitve, se pridruži znižanje transakcijskih stroškov, ko finančni sektor razvije svoj informacijski in komunikacijski sistem in prične tvoriti integrirano finančno mrežo.

Na omenjeno sosledje vpeljave, razširitve in institucionalizacije vplivajo številne spremenljivke, tako pozitivne kot negativne. Najprej naj omenim tiste, ki jih vsebuje inovacija sama, saj je nekatere oblike finančnega posredništva moč lažje vpeljati in razširiti kot pa druge, denimo poslovno bančništvo v primerjavi z efektivno borzo. Nadalje velja upoštevati tržne razmere kot tudi ekonomske, pravne, politične in kulturne razmere, ki sestavljajo družbeni sistem. Tako je moč zmanjšanje stroškov finančnega posredništva doseči le, če je finančno tržišče dovolj pomembno, da omogoča ekonomičnost obsega. Pri tem sovplivajo poleg števila prebivalcev še raven dohodka na prebivalca, izobrazbena raven in stopnja urbanizacije. Pojav kulturnega dualizma, se pravi, ostre ločitve med modernim urbanim in tradicionalnim podeželskim sektorjem, kot jo poznamo na primer v Indiji, utegne pomeniti oviro za širjenje finančnih institucij.

Delokrog denarnih zavodov nemške meščanske sfere na Slovenskem

Zgodovinsko gledano tudi na Slovenskem lahko govorimo o svojskem kulturnem dualizmu, ki je izhajal iz jezikovnih razmer, ki pa ga je uspelo odstraniti z in-

⁵ L. Spellman, *Economic Growth and Financial Intermediation*, v *Money and Finance in Economic Growth and Development, Essays in Honor of Edward S. Shaw*, uredil R. McKinnon, New York, Marcel Dekker, Inc., 1976. C. Gonzalez-Vega, *Comment*, prav tam.

⁶ J. W. Christian in E. Pagoulatous, *Domestic Financial Markets in Developing Economies: An Econometric Analysis*, Kyklos, 26/1 (marec 1973).

⁷ Franklin Lopez, *Financial Intermediation and Economic Development: A Conceptual Framework*, *Journal of Economic Development*, 7/2 (december 1982), str. 129–140.

⁸ Tagi Sagafi-nejad, *Developmental Impact of Technology Transfer: A Conceptual Overview*, referat na letnem simpoziju Academy of International Business, New Orleans, 1980.

stitucionalizacijo slovenščine. Upoštevati moramo namreč, da je v 19. stoletju v nekaterih, zlasti neagrarnih dejavnostih prevladovala nemščina, tako da so si jo morali prisvajati Slovenci, ki so se vključevali v te dejavnosti, seveda ne brez vlaganja umskega dela, ki pomeni implicitne stroške jezikovnega prilagajanja. Prav ti stroški so ovirali gospodarski razvoj, ker niso bili združljivi z množičnim prehajanjem prebivalstva v neagrarne dejavnosti na vseh poklicnih ravneh, torej s poklicno in družbeno mobilnostjo, ki jo je terjala modernizacija. Do rešitve je prišlo s postopno funkcijsko razširitvijo slovenščine, ki se je kazala po eni plati v poslovenjenju institucij, v katerih je prej prevladovala nemščina, po drugi plati pa v uvajanju modernih institucij, ki so bile slovenske že od začetka, denimo osnovne šole in zadruga. Prav to je omogočilo, da se je podeželsko prebivalstvo tvorno vključilo v modernizacijski proces.⁹

Ekonomiko jezikovne rabe na sploh in še posebej glede na slovenske razmere sem obširneje obravnaval drugje.¹⁰ Tukaj nas zanima predvsem vloga omenjene jezikovne diferenciranosti pri razvoju finančnega posredništva. Upoštevati moramo, da je finančno posredništvo storilna, torej komunikacijsko dokaj intenzivna dejavnost, saj zahteva postavimo ugotavljanje kreditne sposobnosti ne le tesen stik s posojilojemalci, ampak tudi poznavanje razmer in okolja, v katerem le-ti delujejo. Ker raba nekega skupnega jezika olajšuje sporazumevanje, je potrebno, da se finančne institucije vključujejo v informacijski sistem določenega jezikovnega območja. To seveda nikakor ne izključuje transakcij, ki to območje presegajo, hočem le povedati, da so finančni zavodi do neke mere specializirani za poslovanje znotraj tega območja. Iz njega pa navadno črpajo tudi večino za svoje poslovanje potrebnega osebja in finančnih sredstev.

Prvi denarni zavodi, ki so se pojavili na slovenskem ozemlju, so bili del nemškega informacijskega sistema in se, kot kaže, prav zaradi tega niso mogli razširiti zunaj ozkega mestnega okolja. V mislih imam Kranjsko hranilnico, ki so jo ustanovili leta 1820 v Ljubljani po vzoru podobnega denarnega zavoda, ki je začel poslovati leto prej na Dunaju. Res je sicer, da je bila še leta 1910 Kranjska hranilnica z bilančno vsoto 64 milijonov kron največji denarni zavod na Slovenskem, vendar pa moramo upoštevati, da je imela 22 milijonov kron, se pravi dobro tretjino vseh aktiv v obligacijah, ki so jih izdali posojilojemalci zunaj Slovenije, medtem ko je znašal pri Ljubljanski kreditni banki ta delež le pičla 2 odstotka.¹¹ Kranjska hranilnica je torej zaupana ji denarna sredstva v veliki meri nalagala zunaj Slovenije, kar spominja na izvoz kapitala, s katerim se srečujemo v deželah v razvoju s pomanjkljivim finančnim sistemom. Nič čudnega, da v virih iz preteklega stoletja naletimo na tarnjanje gospodarskih krogov glede »pomanjkanja denarja«, na primer v poročilu Trgovske zbornice za leto 1852.¹²

V razgibanem konjunktornem obdobju 1867—1873, ki ga zaradi množičnega ustanavljanja novih delniških družb v Avstriji označujejo kot ustanoviteljsko obdobje, je prišlo na Slovenskem v mestnem podjetniškem okolju do snovanja prvih delniških bank. Tako je nastala leta 1867 Laibacher Gewerbebank (Ljubljanska obrtna banka), ki pa se je že leta 1872 fuzionirala z ljubljansko podružnico Steierische Escomptebank (Štajerska eskomptna banka) iz Gradca. Ko so to podružnico zaprli, jo je nasledila novo ustanovljena Krainsche Escomptegesellschaft (Kranjska eskomptna družba) s sedežem v Ljubljani. V krizi leta 1884, ki jo je občutila še prav posebej sladkorna industrija, je prišlo v Ljubljani do stečaja Činkelrove tovarne kavinih nadomestkov. Tako nastalo negotovost so povečale alarmantne novice o

⁹ Prim. Denison I. Rusinov, *Slovenia: Modernization without Urbanization?*, American Universities Field Staff Reports, Southeast Europe Series 20/1 (junij 1973).

¹⁰ Toussaint Hočvar, *Slovenski družbeni razvoj* — izbrane razprave, New Orleans, Založba Prometej, 1979 in Toussaint Hočvar, *Les Aspects économiques de la dynamique fonctionnelle des langues; Language Problems and Language Planning*, 7/2 (Summer 1983), str. 135—147.

¹¹ *Rechnungsabschluss der Krainschen Sparkasse und ihres Kreditvereines am Schlusse des Jahres 1912* in pa Letno poročilo Ljubljanske kreditne banke za leto 1912.

¹² Navajam po Drago Potočnik, *Zgodovina slovenskih bank*: Tipkopis, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana v zbirki Dušana Omahna.

bančnih poneverbah, do katerih je dejansko prišlo na Dunaju, potem pa še pri Krainische Escomptegesellschaft. Zaradi paničnega dviganja vlog je morala le-ta ustaviti izplačila, saj so se leta 1884 v primerjavi s prejšnjim letom vloge zmanjšale z 1,3 na 0,69, bilančna vsota pa z 1,64 na 0,97 milijona goldinarjev. Leta 1885 je Krainische Escomptegesellschaft prešla v likvidacijo.¹³

Uspeh Marburger Escomptebank (Mariborska eskomptna banka), ki so jo ustanovili leta 1872 v Mariboru, je bil dolgotrajnejši, saj je poslovala do poprevertnega obdobja, ko so jo »nacionalizirali« in preimenovali najprej v Mariborsko eskomptno banko; potem pa leta 1921 v Jugoslovansko Union banko in njen sedež prenesli v Beograd.¹⁴

Omenjeni denarni zavodi so bili v nemških rokah, čeprav najdemo med člani upravnega sveta Laibacher Gewerbebank tudi Petra Koslerja. Ker je bilo poslovanje omejeno na ljubljansko oziroma mariborsko meščansko okolje, je bil vpliv teh zavodov s širšega stališča slovenske družbe neznaten. Podobno osamljen je ostal tudi primer Društva za denarno pomoč obrtnikom in rokodelcem, ki je imelo dvojezična pravila in ki ga je skladno z zakonom o družbah (društvih) leta 1856 ustanovil v Ljubljani Jan Horak.¹⁵

Finančno posredništvo za potrebe drobnogospodarskega sektorja

Širši vpliv v slovenskem prostoru je imela Prva občna zavarovalna banka Slovenije, ki so jo ustanovili leta 1871 v Celju z delniško glavnico pol milijona kron in ki je začela odpirati poslovalnice po vsej monarhiji. Njen propad leta 1876, ki ga je po Stanetu Grandi¹⁶ pripisati ne le splošnim kriznim razmeram po letu 1873, ampak predvsem pomanjkanju izkušenega vodstvenega in drugega osebja, je imel za nadaljnji razvoj slovenskih delniških družb daljnosežne posledice. Izgube, ki so jih utrpeli delničarji Slovenije, so povzročile nezaupanje, ki ga je bilo čutiti še leta 1900 ob snovanju Ljubljanske kreditne banke. Zavarovalna banka Slovenije ponuja torej primer finančne inovacije, ki ni uspela in je bil njen vpliv na kasnejši razvoj prej negativen kot pozitiven.

Drugačna je bila usoda regulativnih hranilnic in kreditnih zadrug. Ti zavodi, ki so jih začeli ustanavljati v sedemdesetih letih, so se naglo razširili in so že na prelomu stoletja pomenili finančno mrežo, ki je bila sicer funkcijsko omejena na kreditiranje javnega sektorja in drobnega gospodarstva, a je pokrivala z izjemo Prekmurja in Beneške Slovenije vse slovensko narodnostno ozemlje, od Dječ na severu do Kopra in Trsta na jugu.

Ceprav so nemški krogi ustanavljanje prvih slovenskih denarnih zavodov v prenakaterem primeru ovirali, pa je imel njihov razvoj vendarle zaslombo v avstrijski zakonodaji. Pravilnik (regulativ) iz leta 1844 je namreč določal pogoje, pod katerimi so občine pa tudi okraji lahko ustanavljali regulativne hranilnice z jamstvom omenjenih političnih teles. Snovanje kreditnih zadrug pa je pospešil zadružni zakon iz leta 1873.

Ko so v drugi polovici prejšnjega stoletja Slovenci dosegli v prenekateri občini oziroma okraju politično premoč, so z ustanavljanjem regulativnih hranilnic omogočili zbiranje finančnih sredstev in jih usmerjali v lokalno in narodnostno pomembne investicije, namreč v gradnjo šol, občinskih stanovanj oziroma družinskih hiš, vodovodov, cest, železnic, gasilskih domov itd. Ponekod so slovenske regulativne hranilnice pomenile protiutež nemškemu zavodom, tako regulativna hranilnica celjskega okraja nemški celjski mestni hranilnici, Mestna hranilnica ljubljanska (ustanovljena 1887) pa Kranjski hranilnici.

¹³ Drago Potočnik, isto kot op. 12.

¹⁴ Prim. Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo, 1913–1941, Bančni vestnik, 33/9 (september 1984), str. 269.

¹⁵ Prim. Dolf Schauer, Prva doba našega zadružništva — od nastanka do leta 1895, 1945, str. 29–31.
¹⁶ Stane Granda, disertacija o Zavarovalni banki Slovenije, v pripravi na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prim. tudi poglavje o zavarovalništvu v John A. Arnez, Slovenian Lands and Their Economies, 1848–1873, Studia Slovenica, New York, 1983, str. 126–137.

Primerjava strukture aktiv obeh ljubljanskih hranilnic v letu 1904 osvetljuje sorazmerno večjo angažiranost Ljubljanske mestne hranilnice v domačem gospodarstvu, saj so pri njej pomenila hipotečna posojila 55, komunalna posojila 17, vrednostni papirji pa le 15 odstotkov, medtem ko so bili ustrezni odstotki pri Kranjski hranilnici 46, 2 in 40. Visok delež naložb Kranjske hranilnice v vrednostnih papirjih nakazuje, kot sem že omenil, prenos kapitala zunaj slovenskega ozemlja.¹⁷

K omenjenim javnim zavodom prištejemo lahko še Kranjsko deželno banko, ki jo je leta 1909 ustanovila dežela in katere poslovanje je bilo usmerjeno predvsem v hipotekarni in komunalni kredit. Del svojih sredstev je ta banka zbiral z izdajanjem zastavnih listov in komunalnih zadolžnic.¹⁸

Prve zadružne posojilnice so nastale po češkem vzoru v sedemdesetih letih na pobudo bratov Vošnjakov. Potem ko je prišlo na Slovenskem do politične diferenciacije, pa so se od devdesetih let dalje začele širiti še Krekove zadružniške hranilnice Raiffeisnovega tipa, tako da je obstajalo leta 1903 že 259 kreditnih zadrug, do leta 1910 pa se je njih število povzpelo na 543.¹⁹

Tako kot številčnost posojilojemalcev posameznega denarnega zavoda zmanjšuje tveganje vlagateljev, številčnost denarnih zavodov zmanjšuje tveganje posameznega zavoda glede na krajevne gospodarske razmere, in sicer z naslonitvijo manjših zavodov na kak večji zavod, ki je zaradi svoje centralne lokacije manj izpostavljen krajevnim gospodarskim pretreslajem. Gre torej za izravnavanje likvidnih sredstev posameznih zavodov tako, da prevzame nek večji zavod posredniško vlogo. Na slovenskem je že zgodaj prišlo do te oblike združevanja zadružniških sredstev. Za posojilnice Vošnjak-Schultzejevega tipa je namreč delovala kot centrala Celjska posojilnica, podobno vlogo je imela na primorskem kreditnem tržišču Centralna posojilnica v Gorici (ustanovljena 1899), za Raiffeisnove hranilnice pa Ljudska posojilnica v Ljubljani (ustanovljena 1895).

Za pospeševanje napredka kreditnih zadrug, ustanavljanje novih in usklajevanje njihovega finančnega poslovanja, deloma pa tudi za združevanje sredstev so skrbele zadružne zveze, tako Zveza slovenskih posojilnic v Celju (ustanovljena 1883), Zveza kranjskih posojilnic v Ljubljani (ustanovljena 1904), Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev (ustanovljena 1904) in pa mladoliberalna Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani (ustanovljena 1907). Po dveh reorganizacijah je katoliško Zvezo kranjskih posojilnic leta 1903 nasledila Zadružna zveza v Ljubljani, ki je dalj časa vključevala tudi hrvaške in srbske kreditne zadruge v Istri in Dalmaciji.²⁰

Regulativne hranilnice, kreditne zadruge, zadružne centrale in zadružne zveze sodijo med najpomembnejše inovativne institucije mlade slovenske narodne družbe. Njih svojskost je obstajala v rabi slovenščine, ki je omogočila prodor finančnih inovacij v slovensko okolje. Sicer pa tudi s tehničnega vidika ni šlo le za golo posnemanje tujih vzorov. Z delitvijo deležev na glavne in poslovne so se slovenske posojilnice razlikovale od nemških posojilnic Schultze-Delitschevega tipa, tako da upravičeno govorimo o vošnjakovih, ki so odgovarjale posebnim slovenskim razmeram, saj so bili glavni deleži v rokah zavednih narodnjakov. Podobno je cepitev zadružnega gibanja, ki je sledila delitvi na politične stranke oziroma ideološke tabore, v danih razmerah omogočila kar največji razmah zadružnega finančnega posredništva. Hranilnice in posojilnice so razširile med slovenskim prebivalstvom nove oblike fi-

¹⁷ Omenjene bilančne podatke ljubljanskih hranilnic sem črpal iz Österreichische Statistik, 80/1 (1908). Glede ostale literature o regulativnih hranilnicah navajam prispevke v Trgovskem listu, letnik 8 (1925), št. 23–26 in Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske v Ljubljani 1889–1939, Ljubljana, Uprava mestne hranilnice ljubljanske, 1939. Statistične podatke o regulativnih oziroma samoupravnih hranilnicah vsebuje tudi Razvoj samoupravnih hranilnic v dravski banovini v letih 1918–1938, Ljubljana, Zveza jugoslovanskih hranilnic v dravski banovini, 1938 in pa Prispevki h gospodarski statistiki Slovenije, uredil Dr. Fran Windischer, Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, 1928.

¹⁸ Prim. Vladimir Murko, Zgodovina javnih denarnih zavodov, Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete, 21 (1945/46), zlasti str. 99.

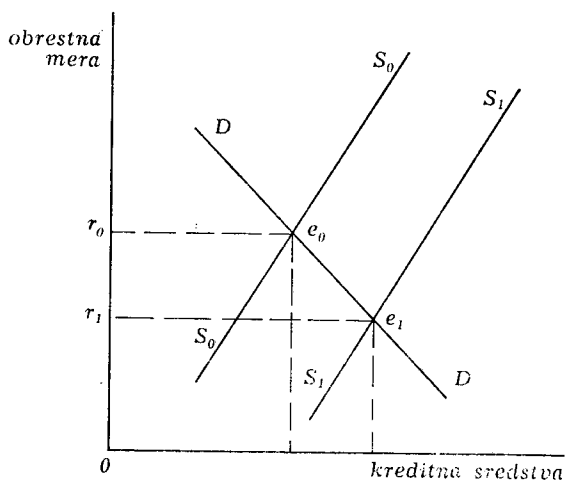
¹⁹ Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem, Ljubljana, Zadružna zveza Slovenije, 1983, str. 9. Anton Kralj, Iz zgodovine slovenskega zadružništva, v Slovenci v desetletju 1918–1928, Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, uredil Josip Mal, Ljubljana, Leonova družba, 1928, str. 545.

²⁰ Prim. Toussaint Hočevar, The Structure of the Slovenian Economy, 1848–1963, New York, Studia Slovenica, 1965, str. 65–74.

nančnih aktiv oziroma instrumentov, predvsem hranilne vloge, menice pa v manjši meri, ker so bile le-te izključene iz poslovanja Raiffeisnovih hranilnic.²¹

Kako naj z gospodarskega vidika ovrednotimo vpliv omenjenih finančnih institucij? Če se strinjamo, da zrcalijo razlike v obrestnih merah ceteris paribus razlike v tveganju, potem nakazujejo obrestne mere, ki so veljale pred razširitvijo finančnega posredništva na Slovenskem, visoko stopnjo tveganja in visoko mero odstopanja od obrestnih mer, ki so veljale za državna posojila, industrijo in veletrgovino, torej za posojilojemalce, ki so bili vključeni v moderni sistem finančnega posredništva. V nasprotju z obrestnimi merami na tem tržišču, ki niso presegale 5 odstotkov, je anketa kranjskega deželnega odbora iz leta 1884 ugotovila, da se je gibal obrestna mera v krškem okraju od 20 do 24 odstotkov, na Notranjskem, v logaškem in postojnskem okraju, pa so trgovci pobirali po 10 do 20 odstotkov. Nadalje bremo v poročilu, da nekateri trgovci posojajo spomladi »koruzo po visoki ceni, od nje do jeseni velike obresti 10 odstotkov zahtevajo in jih potem z rubežnijo in z vračunavanjem silno dragih potov izterjavajo.«²² V zadnjem primeru je torej znašala letna obrestna mera okrog 20 odstotkov, ker je trajala doba posojila le od pomladi do jeseni.

Če upoštevamo, da je zaradi pospešenega vključevanja kmetov v denarno gospodarstvo in preusmerjanja v intenzivno kmetijstvo pod vplivom mednarodne konkurence naraščala potreba po kreditiranju, potem je jasno, da so visoke obrestne mere peljale neizbežno v odtujevanje kmečkega premoženja, saj so znašali leta 1881 samo vknjiženi dolgovi na Primorskem v poprečju 100, na Kranjskem 135, na Koroškem 185 in na Štajerskem celo 213 goldinarjev na prebivalca.²³ Na dlani je, da je združnemu finančnemu posredništvu, ki je leta 1884 posojalo denar drobnemu gospodarstvu po poprečni 6-odstotni obrestni meri,²⁴ uspelo zmanjšati tveganje in tako povečati ponudbo kreditnih sredstev.

Te spremembe ponazarja grafikon, kjer pomeni ob danem povpraševanju po posojilih D , S_0 ponudbo kreditnih sredstev pred, S_1 pa ponudbo po razširitvi finančnega posredništva. Vertikalna razlika med S_0 in S_1 meri znižanje premije tveganja, znižanje, ki ga velja pripisati uvedbi finančnega posredništva. Z zmanjšanjem tveganja se zniža obrestna mera z r_0 na r_1 , ravnotežna točka pa se premakne z e_0 na e_1 . Na novi točki e_1 je posojilojemalcem dosegljiv večji obseg kreditnih sredstev po

²¹ Ivan Lapajne, Jugoslovanski posojilničar in zadrugar, Drugi popravljeni in pomnoženi natis »Slovenskega posojilničarja«, Krško, Samozaložba, 1922, str. 126.

²² Navajam po Kmetijskem združništvu ..., isto kot op. 19, str. 7.

²³ Isto kot op. 22.

²⁴ Isto kot op. 15, str. 105.

nižji obrestni meri. Podoben učinek kot znižanje tveganja je imelo na znižanje obrestne mere tudi znižanje transakcijskih stroškov, do katerega je prišlo s postopno razširitvijo slovenskih denarnih zavodov.²⁵

Pojav in širjenje dejavnosti prvih univerzalnih poslovnih bank (1900—1912)

Čeprav so hranilnice in posojilnice tja do preloma stoletja vključile v svojo finančno mrežo dobršen del slovenskega drobnega gospodarstva oziroma kmetijstva, zaradi funkcijsko omejene ponudbe finančnih storitev ti zavodi niso zadovoljevali potreb rastočega domačega podjetništva po kontokorentnih, tujevalutnih, konzorcijskih in podobnih storitvah, ki so jih drugje opravljale univerzalne poslovne banke.²⁶ V Ljubljani sta takrat obstajali le v nemško sfero sodeči privatni banki L. C. Luckmanna in I. C. Mayerja. Kot poroča v svojih spominih Ivan Hribar,²⁷ je sicer tudi Maks Vršec odprl v Ljubljani svoje bančno podjetje, vendar mu je primanjkovalo kapitala. Ravno Vršec je dal Hribarju pobudo za ustanovitev delniške banke v Ljubljani, za katero je bil tudi sestavil pravila. Hribar je predlog ugodno sprejel in prek svoje zveze z Živnostensko banko (Obrtno banko) v Pragi dosegel, da je le-ta pristala na sodelovanje. Vpisala je 50 odstotkov delniške glavnice leta 1900 ustanovljene Ljubljanske kreditne banke (LKB) ter poskrbela za strokovno vodstvo, saj je nekaj bančnikov, ki so bili do tedaj zaposleni pri Živnostenski, zasedlo vodstvena mesta pri LKB.

Pobuda za prvo slovensko delniško banko je torej prišla iz domačih krogov, ki pa so se pri uvajanju te za Slovence nove oblike finančnega posredništva naslonili na češki kapital in znanje, saj so Čehi, ki so podobno kot Slovenci težili h gospodarski avtonomnosti, do takrat že razvili Prago v finančni center, kot pomemben protiutež Dunaju.²⁸ Pri vplačnem kapitalu LKB je bil za češkim najpomembnejši delež slovenskih zasebnikov, ki so vplačali 36 odstotkov vseh delnic začetne emisije, zadružne posojilnice pa 8 odstotkov (tabela 1). Na delničarje iz Ljubljane je prišlo 24 odstotkov vseh delnic, iz Trsta 3 odstotki, na one iz drugih slovenskih krajev pa 14 odstotkov (tabela 2). Od delnic, ki so jih vplačali zasebniki — bilo jih je 42 — je odpadlo dobrih 28 odstotkov na veletrgovce. Sledijo razni prosti poklici (odvetniki, lekarnarji itd.) z 21 odstotki, uradniki s skoraj 17 odstotki in posestniki z 12 odstotki. Zastopani so še štirje trgovci, trije obrtniki in dva tovarnarja. Večina teh zasebnikov je vplačala po 10 delnic, se pravi 4.000 kron, le nekateri pa po 25 delnic. Ker je banka uspešno poslovala, je bilo v naslednjih letih moč povečati začetno delniško glavnico v znesku pol milijona kron z novimi emisijami delnic, tako da je leta 1912 znašala že 8 milijonov kron.

Inovacijskemu pojavu LKB je sledilo širjenje bančne mreže, in sicer z ustanovitvijo še dveh delniških bank, namreč Jadranske banke (JB) v Trstu (1905) in Ilirske banke v Ljubljani (1916) kot tudi z odpiranjem podružnic slovenskih bank v slovenskem in ostalem južnoslovanskem, predvsem hrvaškem prostoru.

Pri ustanovitvi JB je imela vodilno finančno vlogo LKB, torej ne več neka zunanja banka, kot je bilo to pri ustanovitvi LKB. Pa tudi odstotek zasebnih delničarjev je bil že pomembnejši, saj je znašal v primerjavi s 36 odstotki pri začetni glavnici LKB, pri JB že 60 odstotkov (tabela 1). Glede geografske provenience kapitala

²⁵ Tukaj enačim transakcijske stroške z administrativnimi stroški. Nekateri avtorji pojmujejo transakcijske stroške širše, tako da obsegajo poleg administrativnih stroškov odpise neizterljivih terjatev. Tveganje, ki ga pač odražajo odpisi, je tako vključeno v transakcijske stroške. Prim. V. V. Bhatt, Interest Rate, Transaction Costs and Financial Innovations, v Capital Market Imperfections and Economic Development, World Bank Staff Working Paper No. 338 (julij 1979), str. 1—31.

²⁶ Pojem univerzalne banke ustreza tipu poslovne banke, ki se je razvil v Nemčiji in drugje v Evropi in ki je združeval kratkoročne kreditne posle, ki so bili značilni za angleške banke, s financiranjem dolgoročnih gospodarskih investicij po vzoru francoskega Crédit Mobilier. Prim. Alexander Gerschenkron, isto kot op. 2, str. 11—16.

²⁷ Ivan Hribar, Moji spomini. I. del, Ljubljana, Slovenska matica, 1983, str. 311—314.

²⁸ Prim. Bernard Michel, Banques et banquiers en Autriche au début du 20e siècle, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris, 1976 in Richard Rudolph, Banking and Industrialization in Austria-Hungary: The Role of Banks in the Industrialization of the Czech Crownlands. 1873—1914, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

H. b. Schindler & Co. - Ant. Schindler - red. 20. 10. 1905
Ky. b. Schindler & Co. - Ant. Schindler - red. 20. 10. 1905
(L. S.) Jurisch m. p. *St. [Signature]*

Za vladanja Njeg.

c. kr. ap. Veličanstva

FRANCETA JOŽEFA I.

Cesarja avstrijskega itd. itd. itd.

Napravljeno v Trstu dne desetindvajsetega
 meseca oktobra leta 1905 (tisočdevetsto petega).

Pred menoj Dr. Joahimom Zencovitch, c. kr. notarjem v Trstu.

Zapisnik

o sklepih in volitvah ustanovnega obnega
zborna dalmatinske, Jadranske Banke v Trstu
ki so je bil v nedeljo 29. oktobra tega leta ob
10. uri popoldne v prostorih Gori. Gostilnice
in Trstu po shodu:

Dnevni red:

- 1. Volitev predsednika zbora*
- 2. Sklep o ustanovitvi in sklopih društva in*
o končinah delovanja vseh društev pravil
- 3. Volitev 12 članov upravnega*
- 4. Volitev 5 članov nadzornega sveta in*
- 5. Glavni pravi:*

Priznani:

G. P. Hofmann, Ritter, Krieger, etc. etc. etc. komisar
glavni komisar
Dr. Koncesijonarjev gg.:
Girol. Kličević, glavni v Trstu
Ant. Popdanović, glavni v Trstu

Prva stran zapisnika ustanovnega obnega zbora Jadranske banke v Trstu
 (Finanzarchiv, Dunaj).

(tabela 2) odpade pretežni del na slovensko narodnostno ozemlje, preostanek pa na Hrvaško z Dalmacijo, pri čemer velja upoštevati vlogo Trsta kot za vso istrsko in dalmatinsko obalo pomembnega trgovskega in pomorskega središča.

Kaže, da je dal primer omenjenih bank že v manj obetavnih vojnih letih pobudo za ustanovitev Ilirske banke v Ljubljani. LKB je bila namreč v rokah naprednih krogov, tako da je na primer katoliško usmerjeni Slovenec zavrnil objavo obvestila o ustanovnem zborovanju LKB.²⁹ Ilirska banka naj bi postala nekaj protiutež LKB. Pri začetni emisiji sta bila s po pet 400-kronskimi delnicami udeležena voditelja Slovenske ljudske stranke dr. Ivan Sušteršič in dr. Evgen Lampe. Z 22 odstotki je bila zastopana industrijska družina Pollak, 40 odstotkov celotne delniške glavnice, ki je znašala en milijon kron, pa je vpisala Ljudska posojilnica v Ljub-

²⁹ Finanzarchiv (Dunaj), I. Reg. Abt., Zl. 58100, II. Fasz. 36 — 1900.

ljani, ki je, kot sem omenil že prej, delovala kot centrala katoliških Raiffeisnovih kreditnih zadrug.³⁰

1. Lastniška razporeditev delniškega kapitala prvih slovenskih poslovnih bank

	Ljubljanska kreditna banka (1900)		Jadranska banka (1905)	
	število delnic po 400 kron	v %	število delnic po 400 kron	v %
Banke	625	50	890	36
Živnostenska ^a	625	50	LKB 400	16
Zasebniki	450	36	1.507	60
Kreditne zadruge	100	8	102	4
Neopredeljeno	75	6	—	—
Skupaj	1.250	100	2.500	100

^a Na ustanovnem občnem zborovanju je bila Živnostenska zastopana s 595 delnicami, čeprav jih je bila prvotno vpisala 625.

Vir: Finanzarchiv (Dunaj), I. Reg. Abt., Zl. 58100, II. Fasz. 36 — 1900 in Zl. 90810, II. Fasz. 36 — 1905.

2. Geografska razporeditev delniškega kapitala prvih slovenskih poslovnih bank

	Ljubljanska kreditna banka (1900)		Jadranska banka (1905)	
	število delnic po 400 kron	v %	število delnic po 400 kron	v %
Ljubljana	305	24,4	413	16,5
Trst	35	2,8	762	30,5
Ostalo slovensko narodnostno ozemlje	180	14,4	187	7,5
Hrvatska z Dalmacijo	0	0,0	1.102	44,1
Zunaj južnoslovanskega narodnostnega ozemlja	655	52,4	15	0,6
Neopredeljeno	75	6,0	21	0,8
Skupaj	1.250	100,0	2.500	100,0

Vir: Isto kot v tabeli 1.

3. Poklicna struktura zasebnih delničarjev LKB, 1900

Poklic ^a	Oseb	V %
Veletrgovci	12	28,6
Razni prosti poklici	9	21,4
Uradniki	7	16,7
Posestniki	5	11,9
Trgovci	4	9,5
Obrtniki	3	7,1
Tovarnarji	2	4,8
Skupaj	42	100,0

^a Ljubljanskega župana Ivana Hribarja sem uvrstil med uradnike, vrhniškega župana Gabrijela Jelovška pa med posestnike.

Vir: Isti kot v tabeli 1 pod številko 58100.

LKB je začela s širjenjem podružniške mreže kmalu po ustanovitvi, saj je že januarja 1902 odprla podružnico v Splitu. Sledile so podružnice v Celovcu (1904), Trstu (1907), Sarajevu (1909), Gorici (1910) in Celju (1912). JB je poleg podružnice, ki jo je imela v Opatiji, odprla leta 1911 podružnico v Ljubljani. Istega leta je s priključitvijo Hrvatske vjeresijske banke (Hrvaške kreditne banke) v Dubrovniku pri-

³⁰ Finanzarchiv (Dunaj), Zl. 55.043/16.

dobila njene podružnice v Dubrovniku, Splitu, Šibeniku in Zadru, odprla podružnico v Metkoviću in s priključitvijo Hrvatske bokeljske štedionice pridobila podružnico v Kotorju. Leta 1914 je odprla podružnico na Dunaju in si tako omogočila neposreden pristop in navzočnost na srednjeevropskem denarnem tržišču.

V konjunktornem obdobju, ki je trajalo od leta 1903 pa tja do leta 1912, ko je izbruhnila prva balkanska vojna, so bile razmere za razvoj slovenskih bank ugodne. Čeprav so še leta 1912 pomenile banke s sedežem na Dunaju več kot polovico delniškega kapitala vseh avstrijskih, se pravi cisalajtanskih delniških bank, je na slovenski banki tedaj odpadlo 3,5 odstotka delniške glavnice vseh avstrijskih delniških bank zunaj Dunaja.³¹ Omenjeni odstotek je sicer zaostajal za deležem slovenskega prebivalstva v Avstriji, ki je znašal 4,5 odstotka, vendar nagli razvoj slovenskega poslovnega bančništva nakazuje, da so Slovenci sodelovali pri procesu, ki je potekal v nasprotni smeri s koncentracijo bančnega kapitala, namreč prehajanjem zasebnih bank v roke dunajskih velebank. To velja tudi za Trst, kjer se je v prvih sedmih letih svojega obstoja JB izenačila po višini delniške glavnice z leta 1859 ustanovljeno Banca Commerciale di Trieste (Tržaško trgovsko banko), tako da je leta 1912 pomenila 47 odstotkov vsega delniškega bančnega kapitala v Trstu.³² V Celovcu, kjer je bilo podobno kot v Ljubljani pred pojavom LKB le nekaj privatnih bankirjev, pa je pomenila podružnica LKB prvo podružnico neke delniške poslovne banke.

Pojav slovenskega poslovnega bančništva pomeni torej kvalitativno spremembo, ki je ne kaže zanemarjati, še posebej, ko primerjamo vlogo tujega kapitala na Slovenskem z domačim. Drži namreč, da je neslovenski kapital prevladoval na področju transportne infrastrukture (Južna železnica), energetike (zasavski rudniki, elektrarna Fala), kovinskih rud (Mežica), jeklarstva in papirništva, nikakor pa ne na področju bančništva. Sicer se je kmalu po nastopu LKB pojavil v Ljubljani tudi dunajski bančni kapital, ko je leta 1906 Creditanstalt (Kreditni zavod) odkupila zasebno Luckmannovo banko in jo spremenila v svojo podružnico. Leta 1908 pa je storila prav tako z Mayerjevo banko Verkehrsbank (Prometna banka).³³ Vendarle je na dlani, da je pripisati razvoj Ljubljane v finančni center predvsem LKB, katere dejavnost je pripeljala na vsem slovenskem ozemlju do funkcijske razširitve finančnih storitev ter tako pospešila splošni gospodarski razvoj. Znano je namreč, da so prav finančni centri polni za razvoj industrijskih in drugih podjetij posameznih regij. To je prišlo do izraza še posebej v poprevratnem obdobju, vendar sta že pred prvo svetovno vojno LKB in JB organizirali konzorcije za ustanavljanje novih domačih delniških družb. Tako je LKB sodelovala leta 1902 pri ustanovitvi Delniške družbe združenih pivovarn Žalec-Laško, leta 1905 pri Prvem hrvatsko-slavonskem dioničarskem društvu za industrijo šečera v Osijeku, leta 1906 pri Paroplovni družbi Dalmatija (njena glavnica se je do leta 1914 povzpela na 2,8 milijona kron), leta 1907 pri Prvi boroveljski tvornici orožja, prej Peter Wernigg, d. z o. z., Delniški družbi kranjskih opekarn v Trnovem, Hotelski in prometni d. d. Triglav v Ljubljani, leta 1911 pa pri Prvi slovanski tovarni igralnih kart, d. z o. z. v Ljubljani. JB je ustanovila hotelsko podjetje Grljan-Miramar, špedicijsko družbo Balkan, pivovarniško družbo Adria, sodelovala je že pri omenjeni paroplovni družbi Dalmatija, leta 1917 pa je ustanovila slovensko paroplovno podjetje Oceania.³⁴

Posledice vojnih razmer (1913—1918)

Obdobju začetne rasti poslovnih bank, ki je trajalo do leta 1912, je sledilo obdobje postopnega nazadovanja, ki se je začelo z balkanskimi vojnami in stopnjevalo med prvo svetovno vojno. Vojne razmere so oslabile finančno moč bank. Medtem ko so se v obdobju 1914—1918 zvišali življenjski stroški za 1200 odstotkov, se

³¹ Österreichische Statistik, Neue Folge 10/2, 1916.

³² Isto kot op. 31.

³³ Bernard Michel, isto kot op. 28, str. 76.

³⁴ Prim. letna poročila LKB in JB.

je združena bilančna vsota slovenskih bank v istem obdobju povečala le za približno 600 odstotkov. To pomeni, da je realna vrednost tako bančnih aktiv kot pasiv padla skoraj za polovico, kljub temu, da se je v vojnih letih obstoječima bankama pridružila še tretja, namreč Ilirska banka.

Poleg te splošne oslavitve so poveljne meje tedaj največjo slovensko banko, namreč JB v Trstu, ločile od njenega zaledja, kar je pripeljalo do cepitve na tri samostojne zavode, namreč Banca Adriatica v Trstu, Adriatische Bank na Dunaju in Jadransko banko v Beogradu. Prvi sta morali zaradi nevzdržnih razmer v Trstu leta 1925 v stečaj. Podobno so se morale umakniti najprej iz Celovca, potem pa še iz Gorice³⁵ in Trsta podružnice LKB, iz Velikovca pa po plebiscitu podružnica, ki jo je bila tam leta 1919 ustanovila Mariborska eskomptna banka.

Slovensko ustanoviteljsko obdobje in sledeča konsolidacija (1919—1930)

Čeprav so vojna in njene posledice zmanjšale finančno zmogljivost kot tudi prostorsko razsežnost slovenskega bančnega sistema, pa so bile razmere za njegovo krepitev v novo nastali jugoslovanski državi razmeroma ugodne, tako da je prišlo v obdobju 1919—1925 do naglega širjenja bančnih zavodov, potem pa po reorganizacijah, ki so sledile polomu Slavenske banke, do konsolidacije, tako da je leta 1930 združena bilančna vsota vseh slovenskih bank dosegla višek, na katerega se v kriznem obdobju tridesetih let ni več povzpela.

Med dejavniki, ki so ugodno vplivali na rast bančnega sistema velja omeniti jezikovno poslovenjenje vseh gospodarskih in torej tudi bančnih institucij, gospodarsko odpiranje na balkansko tržišče in razmeroma ekspanzivno denarno politiko prvih poveljnih let. V takih razmerah je prišlo do množičnega ustanavljanja novih delniških družb, deloma iz nekdanjih obratov in poslovalnic družb, katerih sedeži so s potegnitvijo novih državnih mej prišli zunaj jugoslovanskega ozemlja. Prav glede na rast števila podjetij lahko označimo leta 1919—1925 kot slovensko ustanoviteljsko obdobje, saj so v tem času pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo registrirali kar 80 novih delniških družb, po večini industrijskih podjetij.³⁶ To število zdaleč prekaša podobne podatke tako pred kot po omenjenem obdobju.³⁷ Naraslo je tudi število delniških bank, in sicer v Ljubljani od 3 na 9, število podružnic ljubljanskih bank od 8 na 31, število podružnic izvenljubljskih poslovnih bank v Ljubljani pa od 5 na 6.³⁸

Za reševanje skupnih vprašanj so se banke že leta 1920 povezale v Društvo bančnih zavodov v Sloveniji. Drug važen mejnik v razvoju finančnega posredništva pa pomeni leta 1924 ustanovljena Ljubljanska borza za blago in vrednote, katere poslovanje so leta 1927 razširili tudi na devize. Borza je olajšala promet z vrednostnimi papirji in devizami, čeprav se špekulativne transakcije niso razvile v podobni meri kot na borzah v Zagrebu in Beogradu in je bil zaradi tega na ljubljanski borzi promet znatno nižji.³⁹

Upravičeno torej lahko trdimo, da so se začeli v dvajsetih letih finančni zavodi povezovati v komunikacijsko integriran sistem, Ljubljana pa razvijati v finančni center, ki je s svojimi storitvami omogočal zunanjo ekonomičnost podjetjem na Slovenskem. Še posebej pomembna je bila posredniška vloga poslovnih bank pri ustanavljanju oziroma reorganizaciji delniških družb in vpisovanju delnic. LKB je na primer igrala vodilno vlogo pri ustanovitvi Strojnih tovarn in livarn d. d. v Ljubljani (1919) in Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode d. d. v Ljubljani (1920).

³⁵ Prim. Marko Waltritsch, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem, Gorica, Založništvo tržaškega tiska ob sodelovanju Kmečke banke v Gorici, 1983, str. 146—151.

³⁶ Prispevki h gospodarski statistiki Slovenije, uredil Fran Windischer, Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, 1928, str. 66—80.

³⁷ Leta 1912 je obstajalo na Kranjskem le 11 delniških družb. Prim. V. Zun, Delniške družbe na Kranjskem v poslovnem letu 1912, Slovenski trgovski vestnik, 11/5 (1914), 49—51. V primerjavi z množičnim nastajanjem novih družb v obdobju 1919—1925 so v naslednjih treh letih, oziroma bolj natančno do srede leta 1928, ustanovili le dve delniški družbi. Isto kot op. 36.

³⁸ Drago Potočnik, isto kot op. 12.

³⁹ Isto kot op. 12.

Slovenska banka, ki so jo ustanovili leta 1920 in pri kateri so prevzeli domači investitorji 65 odstotkov delniške glavnice, inozemski pa 35 odstotkov (Uvečni banka v Pragi 25, dunajska Anglobank pa 10 odstotkov), je sodelovala pri ustanovitvi Impexa, tovarne konzerv na Vrhniki in Električnem podjetju d. z o. z. v Ljubljani. Zadrúžna gospodarska banka je bila udeležena pri tovarni klobukov Šešir v Škofji Loki in nekaterih podjetjih kovinske industrije (Tovarna verig Lesce) kot tudi pri Zmaju, tovarni za galvanične elemente in elektrotehniko.⁴⁰

Restriktivni politiki, ki jo je začel leta 1923 finančni minister Milan Stojadinović, je uspelo že leta 1925 ustaliti tečaj dinarja, kar je pripomoglo k dotoku tujega, še posebej češkega kapitala. Hkrati so zašle v težave banke, ki so se v konjunktur-nem poprevratnem obdobju s svojimi naložbami čezmerno eksponirale. Med njimi je bila najvidnejša Slavenska banka v Zagrebu, ki jo je vodil slovenski finančnik Avgust Praprotnik in pri kateri so bili vidno udeleženi slovenski denarni zavodi. Stečaj Slavenske banke, do katerega je prišlo leta 1927, je te zavode občutno prizadel. Tako se je morala Trgovska banka, s katero se je leta 1922 fuzionirala Sloven-ska eskomptna banka (prejšnja Ilirska banka), fuzionirati z LKB. Slovenska banka, katere večina delnic je leta 1922 prešla v listino Slavenske banke, je po odpisu starih terjatev in potem ko so se večji vlagatelji in upniki odpovedali 70 odstotkom svojih terjatev, obnovila poslovanje z zmanjšano bilančno vsoto. Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic (nekdanja Kranjska deželna banka) je zaradi dviga vlog samoupravnih (regulativnih) hranilnic, ki so utrpela izgube pri Slavenski banki, mo-rala v podobno tiho likvidacijo. Izgube je utrpela tudi Celjska posojilnica in razni drugi upniki Slavenske banke.

Vendar je ravno likvidacija neizterljivih pozicij pripeljala do določene konso-lidacije slovenskega bančništva, ki je tako leta 1930, ko so se že pojavili prvi znaki svetovne krize, stalo na razmeroma čvrstih temeljih.

Tedaj je bil bančni kapital koncentriran v treh podobno močnih ljubljanskih zavodih (tabela 4). Na prvem mestu je bila LKB. Sledila je Zadrúžna gospodarska banka (ustanovljena 1920), pri kateri je imela Zadrúžna zveza 90 odstotkov delniškega kapitala. Na tretjem mestu je bil Kreditni zavod za trgovino in industrijo, ki je nastal leta 1920 iz dotedanje podružnice dunajske velebanke Creditanstalt.

Le-tej je pripadlo 30 odstotkov delnic nove banke. Ko je prišlo leta 1931 do poloma Creditanstalta, so delnice iz njene listnice prešle v roke skupine, ki je poleg indu-strijca A. Westna iz Celja vključevala še Hranilnico dravske banovine in Mestno hranilnico ljubljansko.⁴¹

Dokaj pomembna, vendar daleč za omenjenimi bankami je bila Celjska poso-jilnica d. d., ki je nastala leta 1922 iz zadrúžne Celjske posojilnice, katere zgodovina sega k začetkom kreditnega zadrúžništva. Med ostalimi bankami naj omenim še Za-drúžno banko, ki je imela zaslombo v Zvezi gospodarskih zadrug in pri Konzumnem društvu za Slovenijo. Ko je le-to in ostale komitente banke prizadela svetovna kriza, je morala Zadrúžna banka najprej v tiho, leta 1937 pa v javno likvidacijo.

Torej je tudi zadrúžni sektor izkoristil prednosti, ki so jih imele delniške banke v primerjavi s kreditnimi zadrugami, predvsem večjo funkcijsko razsežnost, v pri-merjavi z Raiffeisnovimi hranilnicami pa tudi omejeno jamstvo. Zadrúžne banke so pomnožile sredstva, s katerimi je razpolagal zadrúžni sektor oziroma politični krogi, ki so stali za posameznimi zadrúžnimi bankami. Kapital, ki je bil naložen v delniško glavnico, je pomenil na primer pri Zadrúžni gospodarski banki le 2,2 odstotka bi-lančne vsote oziroma 3,3 odstotka vlog, ki seveda niso bile nujno zadrúžne, a je z njimi vendarle razpolagala banka.

Glede na vse jugoslovanske banke so pomenile slovenske banke po združeni bi-lančni vsoti 9,2 odstotka, po posojilih pa 7 odstotkov (tabela 4). Od celotnega kre-ditnega obsega, ki so ga omogočale privatne banke v glavnih jugoslovanskih finanč-

⁴⁰ Prim. letna poročila omenjenih in tudi drugih bank.

⁴¹ Isto kot op. 12.

4. Izbrane bilančne postavke slovenskih delniških bank, 1930

V milijonih din

	Bilančna vsota	Posojila	Vloge	Delniška glavnica
Celjska posojilnica, Celje	97,0	71,1	40,4	8,0
Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic, Ljubljana	7,3	6,2	1,2	5,0
Kreditni zavod za trgovino in industrijo, Ljubljana	479,7	287,5	84,2	12,5
Ljubljanska kreditna banka, Ljubljana	598,1	409,4	327,5	50,0
Obrtna banka, Ljubljana	15,6	10,8	10,1	2,0
Prometna banka, Ljubljana	25,9	18,5	20,9	5,0
Zadržna banka, Ljubljana	25,8	21,3	19,1	5,0
Zadružna gospodarska banka, Ljubljana	543,6	329,5	363,2	12,0
2 v Društvo bančnih zavodov nevčlanjena zavoda ^a	37,2	23,7	25,2	1,75
Skupaj	1.830,2	1.178,0	891,8	101,25
3 največji zavodi (v odstotkih)	88,6	87,2	77,5	73,6
Vse jugoslovanske banke	19.879,0	16.792,0	...	...
Delež slovenskih bank (v odstotkih) ^b	9,2	7,0	...	...

^a Vsi nevčlanjeni zavodi so bili štirje: Dolnjelendavska hranilnica, Kreditna banka v Murski Soboti, Prekmurska banka v Murski Soboti in Slovenska banka v Ljubljani.

^b Zaradi razlik v zaobseženosti podatkov primerljivost ne utegne biti popolna.

Vir: Poročilo o delovanju Društva bančnih zavodov v dravski banovini, Ljubljana, za dobo 1930—1935, Ljubljana, 1936. Za Jugoslavijo letno poročilo Narodne banke Kraljevine Jugoslavije za 1930.

nih središčih, je leta 1927 prišlo na Zagreb 58,7, Beograd 27,6 in Ljubljano 13,7 odstotka.⁴² Upoštevati moramo seveda, da ti podatki ne nakazujejo deleža vseh delniških zavodov, ki je moral biti precej pomembnejši, saj so bile samoupravne hranilnice in kreditne zadruge na Slovenskem znatno bolj razvite kot pa drugje.

Sklep

Ustanovitev prvih slovenskih delniških bank na prelomu stoletja je pripomogla k uvajanju in širjenju finančnih inovacij v slovenskem prostoru. Do tedaj je bilo namreč finančno posredništvo omejeno na delovanje regulativnih hranilnic in kreditnih zadrug, ki so sicer povečale ponudbo kreditnih sredstev drobnemu gospodarstvu in kmetijstvu, niso pa bile po svojem namenu in organizaciji v stanju zadovoljevati potreb domače veletrgovine in industrije po finančnih storitvah. Vzel so zapolnile delniške banke, ki so imele značaj univerzalnih bank in so torej omogočale tako kratkoročno poslovno kreditiranje kot konzorcijske storitve za dolgoročno financiranje industrijskih podjetij.

Naglemu napredovanju bančnih aktiv v obdobju 1900—1912 je sledila stagnacija oziroma nazadovanje od začetka balkanskih vojn pa do konca prve svetovne vojne. V poprevratnem obdobju, ki ga zaradi nastajanja številnih novih delniških družb lahko imenujemo slovensko ustanoviteljsko obdobje, je prišlo do ponovnega vzpona, ki se zrcali v povečanju števila bank in njihovih podružnic. Pri ustanavljanju oziroma reorganizaciji delniških družb in vpisovanju delnic so opravljale banke pomembno posredniško vlogo.

V drugi polovici dvajsetih let je gospodarska stabilizacija pripeljala do likvidacije oziroma reorganizacije bank, ki so se s svojimi naložbami v predhodnem konjunktornem obdobju čezmerno eksponirale. Vendar je prav z odpisom neizter-

⁴² Drago Potočnik, isto kot op. 12 in Hugo Holzmann, Südslawien, v zborniku 10 Jahre Nachfolgestaaten, Dunaj, Verlag »Der Österreichische Volkswirt«, 1928, str. 184—187.

ljivih postavk prišlo pred izbruhom svetovne krize do določene konsolidacije. V dvajsetih letih se je Ljubljana razvila v pomembno finančno središče s številnimi bančnimi centralami, bančnim društvom in borzo za blago in vrednote. Te institucije so s svojimi storitvami omogočale podjetjem na Slovenskem določeno mero zunanje ekonomičnosti.

Summary

THE INNOVATIVE ROLE OF SLOVENE CORPORATE BANKING, 1900—1930

Toussaint Hočevar

In the Slovene linguistic territory the introduction of corporate private banks at the turn of the century contributed to the spreading of financial innovations. Until that time the financial intermediation had been provided by municipal savings banks and by lending cooperatives. Although these institutions increased the supply of loanable funds available to small businesses, their limited functional scope proved inadequate for meeting the financial needs of local wholesalers and small-scale manufacturers. The vacuum was filled by corporate banks, which functioned as universal banks, combining in the Central European fashion short-term commercial lending with long-term corporate financing. In comparison with German-Austrian banks the use of the regional, Slovene language at all functional levels was the innovative feature of the Slovene banks. This lowered transaction costs and contributed to the spreading of banking services.

The rapid growth of both Slovene banks, Ljubljanska Kreditna Banka of Ljubljana and Jadranska Banka of Trieste, observable up to 1912, was followed by a severe decline of real bank assets during World War I. The post-World War I period witnessed a mushrooming of new corporate firms, both industrial enterprises and banks. The existing banks participated in this process through underwriting and marketing of new stock issues. The second part of the twenties, marked by monetary stability, saw a consolidation of the banking industry, following reorganization of banks which had over-committed their resources during the preceding expansionary period. During the twenties Ljubljana evolved into an important financial center as reflected in the founding of several new banks, of the Association of Banks of Slovenia, and of the Ljubljana Commodities and Securities Exchange. Taken together these institutions provided external economies which contributed to economic growth.

SLOVENSKI ZNANSTVENI INŠTITUT — Slowenisches wissenschaftliches Institut

A-9020 Celovec/Klagenfurt, Bahnhofstrasse 38/II, tel. (4222) 57 142

je v svoji seriji »Disertacije in razprave — Dissertationen und Abhandlungen« doslej izdal naslednja dela:

1. Vida Obid: Die slowenische Literatur in Kärnten seit 1945. — 1979
2. Fran Zwitter: Die Kärntner Frage. — 1979
3. Avgustin Malle: Die slowenische Presse in Kärnten 1848—1900. — 1979
4. Mirko Messner: Prežihov Voranc und die Bauern. — 1980
5. Janko Pleterski: Elemente und Charakter der plebiszitären Entscheidung 1920 in Kärnten. — 1980
6. Rudolf Vovk: Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918 — Bestandsaufnahme der Kärntner utrakvistischen Schulen bis 1918. — 1980
7. Franc Merkač — Marija Jurič: O vaškem vsakdanu (Dob pri Pliberku). — 1984